

BIBLIOTEKA
SHTETIT

814-32

596

TREGIME

SIRI SULEJMANI

UDHEVE NGA KEMI ARDHUR

814-82
596

S

SIRI SULEJMANI

UDHËVE NGA KEMI
ARDHUR

(tregime)

LIBRARI E SHTETIT
BULEVARDI I MASTER 2443

58788

Redaktor: Tashan Haxhimiri
Kopertar: Naim Frashëri

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

PËRROI I LUFTËS

Pasi u përshëndet me të gjithë, u ul mbi samarin e mushkës në avlli. Mori në duar Fariun, djalin e tij të vetëm dhe nisi ta përkëdhelte e të çmallej me të. Ai kishte gati një vit që e kishte lënë shtëpinë. Ishte ngjitur malit në radhët e partizanëve.

Nëna i bëri shpejt e shpejt një kupë përshesh me kos. Ai nisi të hante me nxitim. Pasi mbaroi së ngrëni, u ngrit, mori ndërresat e lara, që Dhurata, e shoqja, ja kishte lidhur në shaminë e saj dhe porositi edhe një herë nënën:

— Kështu, hallo, bëhuni gati sa më shpejt dhe nisuni. Ky është urdhëri i shtabit të batalionit. Gjermanët nesër mund të vijnë deri në fshat. Nata duhet t'ju zërë të paktën në Ramje.

Ky ishte Ago Gjoni, partizani i parë i lagjes sonë.

Aty nga mesdita, ndërsa dielli po rrokullisej, kurrizit të Karaburunit, në brinjën e Basuet, kishte zënë rrugë karvani i të shpërngulurve për në mal. Ishin katër gra, dhjetë fëmijë, xha Ozuni, burri i tezes sime dhe plakë Havaja. Katër gratë dhe katër kuaj ishin ngarkuar dinga me plaçkat më të nevojshme. Të tjerave që mbeteshin prapa bashkë me shtëpitë, nuk dihej si do t'u vinte halli; do të shpëtonin, do t'i gjenin prapë kur të ktheheshin, apo do t'i digjte gjermani.

Kur po kalonim majën e kodrës, ndalova pranë një guri. Ktheva kokën dhe i hodha sytë përtej, në rrëzën e malit, që ngrihej mbi shtëpinë tonë. Ingula sytë, por më kot mundohesha të shikoja gjyshen, që mbeti atje. Me gjithë këmbënguljen dhe lutjet e nënës, me gjithë lotët e fëmijëve, ajo nuk u tund. «Do të rri këtu me muret e shkreta, unë jam në buzë të varrit, ç'më duan mua gjermanët. Do të rri këtu, nuk do t'i lë të më djegin konakun pa më djegur dhe mua». Shtëpia m'u duk si një shkëmb i verdhë i rënë nga mali. Mbi të, lart në qiellin e kthjellët, vinte rrotull një korb duke krakëllitur. Në shpirt ndjeva një dridhje, një dhembje therrëse, sytë m'u mbushën me lot. Më dukej sikur po iknim përgjithnjë. Më erdhi të bërtisja që të ktheheshim të gjithë. Nëna më thirri dhe unë vazhdova rrugën.

Karvani ecte në heshtje. Vetëm zëri i xha Ozunit na nxiste: «Ecnë dhe pak, të na zërë nata në Hundën e viçërve». Kaluam një përrua të thellë dhe u futëm nëpër një pyll të dendur shpardi. Ecnim njëri pas tjetrit në heshtje, si të deshëm të ruanim qetësinë e pyllit. Kur ju ngjitëm një kodre, pas krahëve tona, dielli ishte zhytur deri në brez në det, midis Sazanit dhe Karaburunit. Ndaluan në një shesh. Sa i shkarkuam plaçkat në rrëzën e një bulgri, ra dhe nata mbi majat e shkreta. Xha Ozuni nuk na la të ndiznim zjarr, ngaqë ruhej se mos vinte ndonjë «ballon». Hëngrëm bukë e gjizë dhe ramë të gjithë në degët e bulgirit. Nata ishte e ngrohtë. Natë korriku. Qielli ishte i kthjellët, por i errët. Nuk di pse atë natë kishte pak yje. Heshtjen e natës e prishte më të rrallë zëri i «balenës», bush-

trës sonë dhe vajtimi i Gjonit, që vinte nga përroi i thellë, pranë nesh si një rënkim i kobshëm. Herë-herë ndihej mbytur gjëmimi i një aeroplani, që vinte si një rënkim i thellë nga ana e detit.

Aty nga mezi i natës «balena» lehu me rrëmbim dhe ju ngjit lart kodrës.

— Na, na, të hëngërt tënja! — ju hakërrua xha Ozuni.

Po ajo e shfajësoi veten duke u kthyer bashkë me Nezirin, djalin e xha Ozunit.

— Po ti, ku vete në mes të natës, ç'ka ngjarë andej?

— Veizi iku në mal dhe më la vetëm me dhi, në shpellat e Kravunallit.

— Po ti me kë i le dhitë? — e pyeti i ati me ton të rëndë.

— Me xha Fejzon i lashë... erdha të të lajmëroja.

— Iku e? Iku zagari i thirave? Pse keshë vdekur unë që nuk bëri kabull të më pyeste?...

Neziri i frikësuar nga inati i të atit, që s'ta përtonte shkopin, nxitoi të shpjegohej:

— I thashë unë, po ai më kërcënoi: «Mos e zgjat më tej, po shiko ruaj dhitë dhe lajmëro në shtëpi», më tha.

— Hëë... po kushedi në ç'buzë shkëmbi ka vajtur, partizan aa me ballinaa... .

— Jo, çëço, me partizanët ka shkuar. Dje erdhi Agua dhe u gdhi në stan. Ata janë llafosur tërë natën, veç nga unë e xha Fejzua; në mëngjez iku Agua. Veizi iku sot pasdreke.

— Ashtu ë? Paska ardhur Agua? — tha i menduar xha Ozuni dhe nxori qesen e lëkurtë të duhanit.

Nuk mund të them nëse u gëzua xha Ozuni, që djali i madh i iku partizan. Ai ishte një plak i çuditshëm, shumë i vuajtur në jetë. Puna e rëndë si bujk dhe blegtor i kishte dhënë një lloj ashpërsie të veçantë. Kishte zemër të mirë; ishte njeri i ndershëm dhe shikonte punën e tij. Për politikë, që atëhere ishte futur në bisedat e fshatarëve, ai nuk interesohej, nuk ishte në gjendje t'i zbërthente ato punë. Megjithatë kohët e fundit sikur kishte ndryshuar. I dëgjonte me shumë vëmendje bisedat e Agos, që e quante njeri me gramë.

Agua i thoshte shpesh: «Partizanët do të fitojnë, xha Ozun, ja këta që u ngjitën maleve me gjysmë opinge, që janë shumica e të varfërve të qytetit e të fshatit. Ata do të bëhen shumë, do të ngrihen të gjithë. Nuk fitohet lufta me bixhoz e dollë me gjermanët siç bëjnë ballistët tek arra e Alemet».

Xha Ozuni rrinte i menduar, lëkundej, tundte kokën dhe i përgjegjej: More, ai që është i zoti e di pse lufton, pse djersin, ai do fitojë. Po fitoi ai që djersin, për ne që s'dimë gjë tjetër veç punës, është mirë. Ishallah, ashtu ma do zemra dhe mua, të fitojnë partizanët, po... janë të varfër dhe populli është fukara, me ç'ti ndihmojë?»

Gjumi nuk na zuri më. Përtej, maja e malit të Çikës nisi të zbardhte. U ngritëm dhe ngarkuam plaçkat. Nja dy fëmijë të vegjël qanin. Balena lehte. Xha Ozuni na porositi të vazhdonim rrugën deri në Shpellën e dushkut dhe iku me gjithë Nezirin për në mal. Karvani çante nëpër gëmusha rrugë e pa rrugë. Dielli nxori syrin te maja e Zekos. Unë kisha marrë në kurriz vëllain e vogël dhe ecja i menduar prapa karvanit. Dëgjoja cicërimën e gëzuar të zogj-

ve, këngën e grifshës poshtë, në ndonjë fik të egër në përrua dhe digjeshja nga zilia për gëzimin e tyre. «Ata nuk e dinë që gjermani kishte arritur në Jonufër», mendoja me vete. Zbritëm në një përrua dhe po i ngjiteshim një kodre të zhveshur ku të çante hundët era e trendelinës. Pa dalë ende në majë, nga gryka e Llogarasë, ja behu një aeroplan i zi. Përshkoi hapësirën mbi ne me një zhurmë rrëqethëse dhe, kur po kalonte qafën e Zhupet, mitraloi dy herë. Të katër gratë që ishin e vetmja mbrojtje për ne, u frikësuan nga aeroplani:

— Hidhni këmbët, nxitohuni, fo!uni kuajve — na nxiste tezja, e shoqja e xha Ozunit, që ishte dhe më e madhja nga gratë.

Një shteg dhish, që kishim zënë, na nxori në faqen thikë të kodrës. Përpara shtrihej një rrasë guri rreth 30 hapa. Në mes të saj kalonte rrugica. Nga sipër ishte një pyll i dendur, kurse poshtë një rrëpirë me rrasa të gurta.

— Merre kalin për dore dhe ecë me kujdes — i tha tezja djalit të saj trembëdhjetëvjeçar.

Kali u fut me frikë në rrugicën e ngushtë.

— Këtu përmes pllakës jemi si në pasqyrë, pō të vijë ndonjë ballon, do shikojë menjëherë dhe do na bëjë hi — tha plakë Havaja e hipur në mes të plaçkave në mushkë.

— Korba... lëshoje kapistrën — bërtiti tezja papritur.

Kalit ju ngatërruan këmbët, shkau në faqen e rrasës dhe e mori zvarrë edhe djalin.

— Lëshoje kapistrën, lëshoje! — briti tezja.

Ai e lëshoi dhe u mbërthye pas një rrënje qelbësi të tharë.

Kali shkau poshtë duke u rrokullisur. Gulçonte

e hingëllinte. Mbetëm si të ngrirë. Nisën shamata e mallëkimef. Plaka murmuriti hyrjen e një lutjeje. Fëmijët e vegjël nisën të qanin. Mushkat turfullojnë të trembura duke kaluar në pllakën e gurtë. Pastaj zbritëm poshtë. Kali kishte mbetur në përrua i shtrirë në brinjë, i gjakosur, me sytë hapur. Dihaste, po jepte shpirt. Njëra këmbë i ishte përdredhur e thyer. Në shpatull i ishte zhveshur lëkura. Në shpirt ndjeva një keqardhje, që më bëri të dridhesha. Sa i urtë kishte qenë i mjeri kalë! Tezja nisi t'i fërkonte qafën, diçka murmuriti dhe lotët i ranë mbi të. Ai kalë i mirë ishte lidhur ngushtë me jetën e njerëzve, për të cilët kishte punuar deri atë çast. Ndonëse ishte kalë e nuk mund të fliste e të mendonte, dhembjen e ndjente, bile shumë therëse. Ai dihaste sa të këputte shpirtin. Ngor-dhi. Plaçkat i ndamë nëpër mushka e gra. U nisëm përsëri të heshtur si në zi. Pasi ecëm për një farë kohe, zbritëm drejt një përroi të thellë, të cilit rrëzë një guri të murmë, që qëndronte si kurriz breshke në mes të shkurreve të dendura, ndodhej shpella e dushkut. U futëm brenda me një kandil të ndezur. Shpella kishte një formë të çuditshme, sikur ta kishin bërë duart e njeriut. Hyrjen e kishte të vogël, si grykën e një furre. Duhej të përkuleshe për t'u futur brenda. Kurse brenda, në hapësirën që përfshinte madhësinë e tri-katër dhomave, ngriheshin dy shtylla guri të çrregullta. Tavani i saj shkëlqente vende-vende nga drita e kandilit. Të dukej sikur ishte veshur me një shtresë kripe. Kandili, sado që t'ja ngrije flakën, nuk mund të çante errësirën deri në fund. Dy lakuriqë nate të trembur fluturonin mbi kokat tona. Lidhëm kuajt në

një vend të mbrojtur dhe u mblodhëm në shpellë.
U rregulluam atë natë si mundëm.

Të nesërmen u ngritëm si të vrrarë nga një gjumë i rëndë. Shpella kishte lagështi. Mbante një erë të rëndë, të athët. Nëna dhe Dhurata shkuan lart përroit mos gjenin ndonjë burim, kurse ne të tjerët ju vumë punës për të shtruar me fier të njomë pjesën ku do të rrinim. Nga larg dëgjohej gjëmimi i topave, rënkimi i mitralozave dhe pushkëve. Aeroplanat dilnin papritur herë nga qafa e Llogarasë, herë nga deti. Ne u mbyllëm në shpellë.

Papritur një ulërimë rrëqethëse pushoi zërat e mprehtë të fëmijëve dhe solli heshtjen në shpellë.

— Ç'keni, more? — pyeti e trembur tezja.

— Rrënjëdala, — klithi Dhurata dhe u ngrit në këmbë.

Nëna rrëmbeu kandilin dhe u lëshua nga fundi i shpellës. Ulërima e një fëmije u përplas në muret e shpellës dhe humbi tej në errësirën e natës. Dhurata u lëshua përpara e tmerruar. Xhevrija e përfshiu menjëherë për dore dhe e mbajti në vend.

Përpara nesh, afër fundit të shpellës, ishte shtrirë praptas Fariu, djali i vetëm i partizanit Ago. Mbi kofshën e tij të vogël, të njomë e të bardhë, rrëshqiste si me përtim një gjarpër i zi, i trashë, me një kokë trekëndëshe të gjerë dhe me dy sy të tmerrshëm të çakarritur. Fëmija e tmerruar largonte me dorën e vogël, të bardhë trupin e rëndë të gjarpërit të zi. Po ai e kishte mbaruar punën e tij. E kishte derdhur helmin e vdekjes mbi trupin e fëmijës. Tezja ju hodh gjarpërit sipër me një si-xhade të trashë dhe, pasi i vuri këmbët sipër bërtiti: «Më bini sëpatën». Fëmija qante e nërpëllitej. Dhurata kishte mbështetur buzët në kofshën e dja-

lit të saj dhe po thithte vendin e kafshuar me gjithë fuqinë e bulçinjëve. Ç'të bënin me Fariun e vogël? «Vendin që e ka pickuar gjarpëri duhet ta lyejmë me sheqer», thoshte plakë Havaja. Sheqer nuk kishin.

Atë natë në shpellë asnjëri nuk mbylli sy. Fëmija herë qetësohej dhe herë bërtiste papritur, si ta shponin me gjilpërë. E ëma qante e derdhte lot mbi të.

Kur jashtë zbardhi mëngjezi, fëmija ishte në agoni. Fytyra i kishte marrë një ngjyrë të verdhë në manushaqe.

Papritur fëmija u drodh i tëri, lëshoi një klithmë të thekshme, ngriti të dy duart lart sikur të kërkonte diçka dhe nisi të rënkonte. Kërkoi ujë. E ëma i vuri gotën te buzët. Ai hapi gojën. Një curril ujë i rrodhi në qoshen e buzëve, dora që kishte mbështetur në gjoks i ra poshtë, ndërsa koka ju var në njërën anë.

— Fari... o bir i dades... Faro... — lutej e lebetitur e ëma.

Ajo e pushtoi fëmijën me të dy duart dhe e lëvizte sikur të besonte se ai do të mund të përmendej. E la mbi rroba dhe u lëshua mbi të duke qarë me dënësë. Pas pak ngriti kokën dhe i nguli sytë me një shikim prej të marrë në fundin e shpellës. Tezja ju afrua, e mori për qafe dhe po përpiqej ta ngushëllonte. Ajo e shikoi një çast me një shikim aq të dhimbshëm dhe i tha:

— E shikon ç'më gjeti... më vdiq djali i vetëm... më vdiq, e mjera unë — bërtiti dhe ju lëshua djalit si e marrë.

Tezja e mbërtheu për krahu dhe e shkundi:

— Mblidhe veten... S'ke turp... ooj, botës po